

החברה הערבית בישראל תמונת מצב חברתית-כלכלית ומבט לעתיד

המשרד לשוויון חברתי
הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים

נסרין חדאד חאג' יחיא | בשיתוף עם רועי אסף

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

עיצוב: דנה ברגר
הדפסה: גרפוס פרינט, ירושלים

מסת"ב 1-213-519-965-978 ISBN

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשע"ח
נדפס בישראל, 2017
המכון הישראלי לדמוקרטיה
רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602
טל': 02-5300888
אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:
החנות המקוונת: www.idi.org.il/books
דוא"ל: orders@idi.org.il
טל': 02-5300800 ; פקס: 02-5300867

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חינם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.
הדברים המתפרסמים בחוברת זו אינם מייצגים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

2	פתח דבר: שילוב האוכלוסייה הערבית בכלכלה ובחברה בישראל
3	הצדק החברתי מתחיל באוכלוסייה הערבית
4	האוכלוסייה הערבית בישראל - נתונים דמוגרפיים
5	מצב כלכלי
6	השכלה וחינוך
9	דיור
11	תחבורה
12	בריאות
13	תעסוקה
15	תנאי עבודה
16	חיפוש עבודה
17	אופק תעסוקתי
18	אפליה וביטחון אישי בעבודה
18	תנאי עבודה
20	סיכום הפעילות הממשלתית ומבט לעתיד
23	עם הפנים לעתיד

פתח דבר: שילוב האוכלוסייה הערבית בכלכלה ובחברה בישראל

הכותרת של פעילות הרשות הייתה בדצמבר 2015 כאשר הממשלה אישרה את תוכנית החומש לפיתוח כלכלי-חברתי של החברה הערבית (החלטת ממשלה 922) בהיקף חסר תקדים המוערך בכ-15 מיליארד ש"ח. התוכנית גובשה על ידי הרשות לפיתוח כלכלי, משרד האוצר ומשרדי ממשלה נוספים ונציגות מוועד הרשויות הערביות, על פי הנחיה של השרה לשוויון חברתי, ח"כ גילה גמליאל.

התוכנית הביאה, כאמור, להקצאת משאבים ממשלתיים חסרת תקדים לטובת החברה הערבית. ההשקעה הממשלתית מתמקדת בתחומים חשובים ביותר: חינוך, השכלה גבוהה, תעסוקה, צמצום ממדי העוני והקמת תשתיות כלכליות מקומיות (כמו תחבורה בכלל ותחבורה ציבורית בפרט, אזורי תעשייה, מים וביוב, מגורים, תכנון), חיזוק הרשויות המקומיות, חיזוק המגזר העסקי והיזמות (לרבות יזמות נשים), קידום ענפים כלכליים חדשים (כגון ענף ההיי-טק), ובכלל שיפור איכות החיים.

כתוצאה מפעילות זו אנו רואים בשנים האחרונות שיפור ניכר. עם זאת נותרו לא מעט אתגרים להשגת השוויון המיוחל. על כן נמשיך בעשור הקרוב לקדם את המדיניות שאנו מובילים בשנים האחרונות, שיעיקרה הקצאת משאבים ממשלתיים הולמים לחברה הערבית, כדי להמשיך בתהליכים של שיפור איכות החיים ומימוש הפוטנציאל הכלכלי של אוכלוסייה זו.

הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים במשרד לשוויון חברתי הוקמה בשנת 2008 מתוקף החלטת ממשלה 1204. מטרתה העיקרית הן להביא למיצוי הפוטנציאל הכלכלי של האוכלוסייה הערבית בישראל, לעודד את הפעילות הכלכלית היצרנית והעסקית בתוך היישובים הערביים ולגרום לשילוב טוב יותר של האוכלוסייה הערבית בחברה ובכלכלה בישראל. ממשלת ישראל פועלת ברוח זו לטובת חיזוק הבסיס הכלכלי הקיים באוכלוסייה הערבית וליצירת מנופי צמיחה כלכליים שיאפשרו צמצום פערים חברתיים וכלכליים.

שיעור האוכלוסייה הערבית בישראל הוא כ-20% מכלל האוכלוסייה, אך תרומתה לתמ"ג היא כ-8% בלבד. הסיבות לפער העצום הזה רבות ומגוונות. הן נובעות, בין היתר, מחסמים למיניהם, למשל חלוקה לא-שוויונית של משאבים ציבוריים, הזדמנויות לא-שוות, מחסור בתשתיות ראויות וקשיים בכניסה לשוק ההון. חסמים אחרים קשורים בחברה הערבית עצמה, למשל מיעוט ביציאת נשים לעבודה מחוץ לאזור מגוריהן או רמת השכלה נמוכה של כוח העבודה.

הממשלה השקיעה בעשור האחרון משאבים רבים כדי לקדם את הפיתוח הכלכלי-חברתי של החברה הערבית, בעיקר השקעות בפיתוח תשתיות פיזיות ובשדרוג ההון האנושי. השקעה זו הביאה לשיפור, בתחומים מסוימים אפילו שיפור של ממש, ובכל זאת היא לא הביאה למיצוי מלוא הפוטנציאל הגלום באוכלוסייה זו.

הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים הצליחה בעשור האחרון להשפיע על המדיניות הכלכלית-חברתית של הממשלה על ידי העלאת סוגיית הפיתוח והשילוב הכלכלי של החברה הערבית לסדר עדיפות גבוה. גולת

איימן סייף

מנהל הרשות לפיתוח כלכלי במגזר המיעוטים, המשרד לשוויון חברתי

הצדק החברתי מתחיל באוכלוסייה הערבית

מצב זה מחייב שינוי מעמיק, שחלק ממנו כבר שולב ביעדי הממשלה לעשור הקרוב. מסמך זה מציג תמונת מצב של החברה הערבית בישראל בתחומי הכלכלה, הדיור, השלטון המקומי, הבריאות וההשכלה, כבסיס לדיון ולעדכון תוכניות הממשלה והרשות לפיתוח כלכלי במגזר המיעוטים. המטרה היא לפעול בשיתוף פעולה עם גורמי הממשלה והשלטון המקומי כדי להביא לשיפור ברווחתם הכללית ובמצבם הכלכלי של אזרחי ישראל הערבים. אנו סבורים כי הדרך היעילה ביותר לשילוב האזרחים הערבים בחברה היא לא בהתניית אזרחות אלא בהקטנת הפערים ובשיפור מצבם החברתי-כלכלי.

התוכנית ליחסי יהודים-ערבים במכון הישראלי לדמוקרטיה שואפת לקדם סוגיות אלו, מתוך הבנה שחיזוק המיעוט הערבי בישראל יעצים את הלכידות החברתית במדינה ויחליש את המתחים והשסעים בחברה בישראל. התמודדות עם האתגרים המוצגים במסמך זה תסייע להגברת השוויון, שהוא אחד מערכי הליבה של כל מדינה דמוקרטית.

החברה הערבית בישראל היא חברה ייחודית במאפייניה. רוב אזרחיה מתגוררים ביישובים הומוגניים, פריפריאליים, המדורגים באשכולות הנמוכים מבחינה חברתית-כלכלית. הסיבות להיבדלותה מהאוכלוסייה היהודית רבות, ותוצאתן - המתבטאת בפערים עצומים בינה לבין שאר החברה הישראלית - הן אתגר של ממש למדינת ישראל.

הרשות לפיתוח כלכלי במגזר המיעוטים הוקמה לפני עשור, בין היתר בהמשך לעבודה מאומצת של המכון הישראלי לדמוקרטיה מול הגורמים הרלוונטיים בממשלה ובהמלצתו, כדי לצמצם את הפערים ולאפשר לחברה הערבית שוויון הזדמנויות וגישה למשאבי המדינה. מטרת-העל היא להפוך אותה לשותפה מלאה ושווה בחברה ובכלכלה הישראלית.

נתונים שפרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בסקר החברתי לשנת 2016 ובמסמכים נוספים מראים מגמה של שיפור בתחומים כמו השתלבות בהשכלה הגבוהה, כניסת נשים לשוק העבודה, יצירת תשתיות לתחבורה ציבורית ועלייה ברמת החיים. עם זאת הנתונים חושפים, שוב, את ממדי העוני ואת הפערים בין הערבים לשאר האוכלוסייה בישראל כמעט בכל תחום.

נסרין חדאד חאג' יחיא

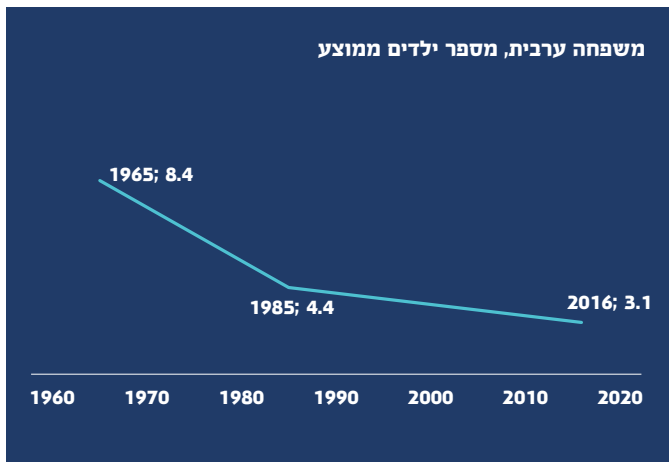
ראשת התוכנית ליחסי יהודים-ערבים, המכון הישראלי לדמוקרטיה

אנו מודים לאנשי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה - יואל פינקל, המשנה לסטטיסטיקן הלאומי, ומרק פלדמן, ראש תחום עבודה בחטיבת מיקרו-כלכלה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, על סיועם ליצירת מסמך זה.

האוכלוסייה הערבית בישראל - נתונים דמוגרפיים

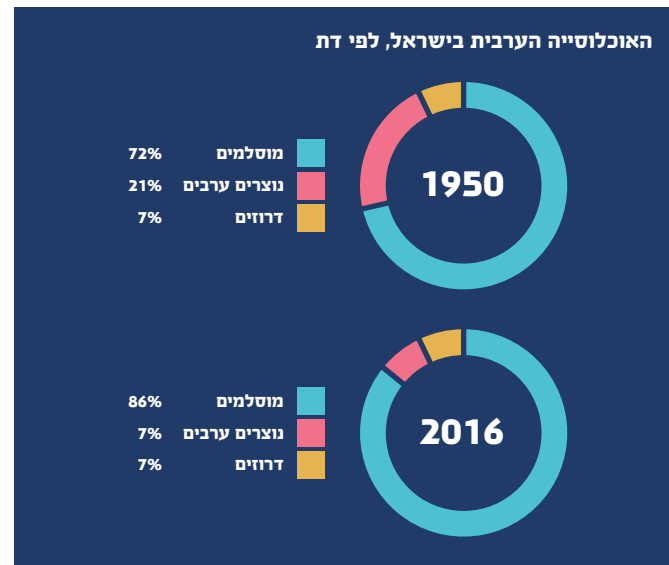
מספר הנפשות הממוצע במשפחה ערבית הוא 4.6, לעומת 3.6 במשפחה יהודית. בכ־28% מהמשפחות הערביות יש 6 נפשות או יותר. מספר הנפשות הממוצע במשפחה מוסלמית הוא 4.7, במשפחה דרוזית - 4.1 ובמשפחה נוצרית - 3.4.

מאמצע שנות ה־60 עד אמצע שנות ה־80 של המאה ה־20 חלה ירידה תלולה בפריון בקרב הנשים הערביות.

מאז 1980 עלה גיל הנישואים באוכלוסייה הערבית. הגיל הממוצע לנישואים של הגברים הערבים היום הוא 28.3 ושל הנשים 24. אצל החתנים הדרוזים שנישאו בפעם הראשונה עלה גיל הנישואים החציוני בכ־6.3 שנים, ובקרב הכלות - בכ־4.8 שנים. בקרב המוסלמים נרשמה עלייה מתונה - 2.2 שנים אצל הגברים וכ־1.9 שנים אצל הנשים.²

בסוף שנת 2016 מנתה האוכלוסייה הערבית בישראל 1.797 מיליון אישה ואיש, שהם 20.8% מכלל האוכלוסייה. לפי תחזית האוכלוסייה הארצית, בשנת 2065 צפויה האוכלוסייה הערבית בישראל למנות 3.841 מיליון אנשים (19.3% מכלל האוכלוסייה).¹

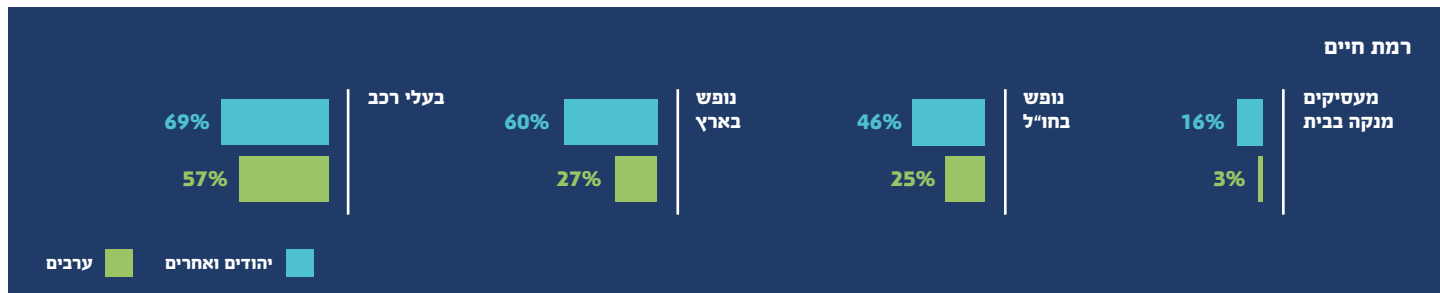
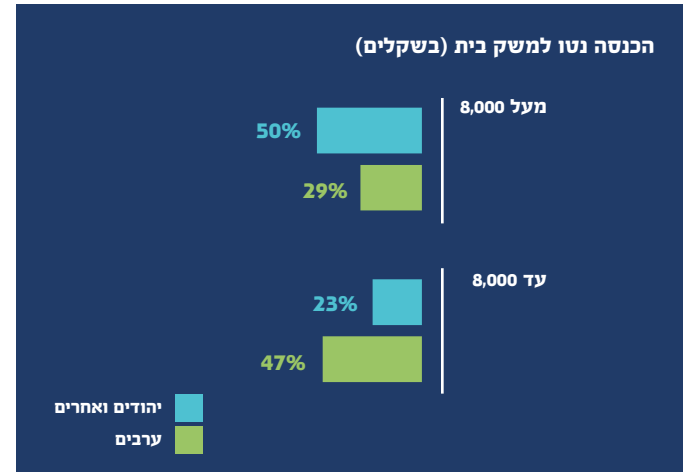
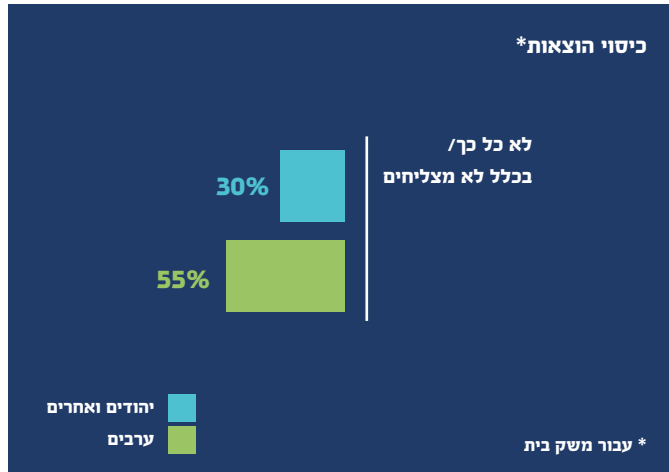
במהלך שנת 2016 גדלה האוכלוסייה הערבית בכ־39 אלף נפש, גידול שכמעט כולו נבע מריבוי טבעי (42.1 אלף לידות וכ־5.2 אלף פטירות). שיעור הגידול השנתי היה 2.2%. בעקבות הירידה בשנים האחרונות בפריון באוכלוסייה זו ירד שיעור הגידול השנתי שלה מ־3.4% בסוף שנות ה־90 של המאה הקודמת ל־2.2% בשנת 2016.

¹ הנתונים במסמך זה מבוססים בעיקר על הסקר החברתי-כלכלי לשנת 2016 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "נישואין, 2002-2015", נתונים נבחרים.

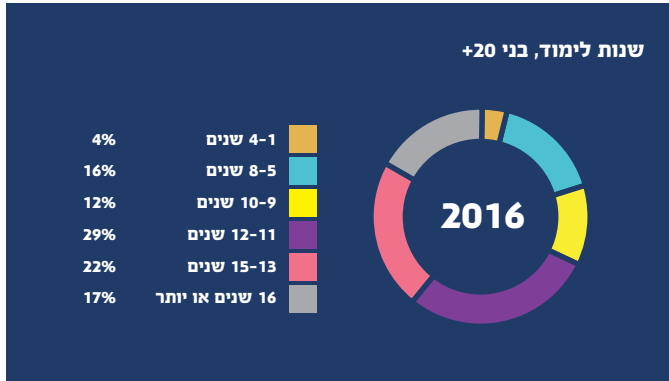
מצב כלכלי

פערים כלכליים מתבטאים בהכנסה האישית והמשפחתית, ברמת החיים ובתפיסות סובייקטיביות של עוני. על פי דוח המוסד לביטוח לאומי, תחולת העוני של משפחות ערביות ממשיכה לעלות - מ-52.6% ב-2014 ל-53.3% ב-2015 - וכך גם תחולת העוני של ילדים ונפשות בחברה הערבית, למרות העלייה בקצבאות הילדים. גם מדדי עומק העוני וחומרתו עלו.

למשקי הבית הערביים הכנסה נמוכה ממשקי הבית היהודיים, והם מתקשים בכיסוי הוצאותיהם. רמת החיים שלהם כמובן נמוכה יותר.

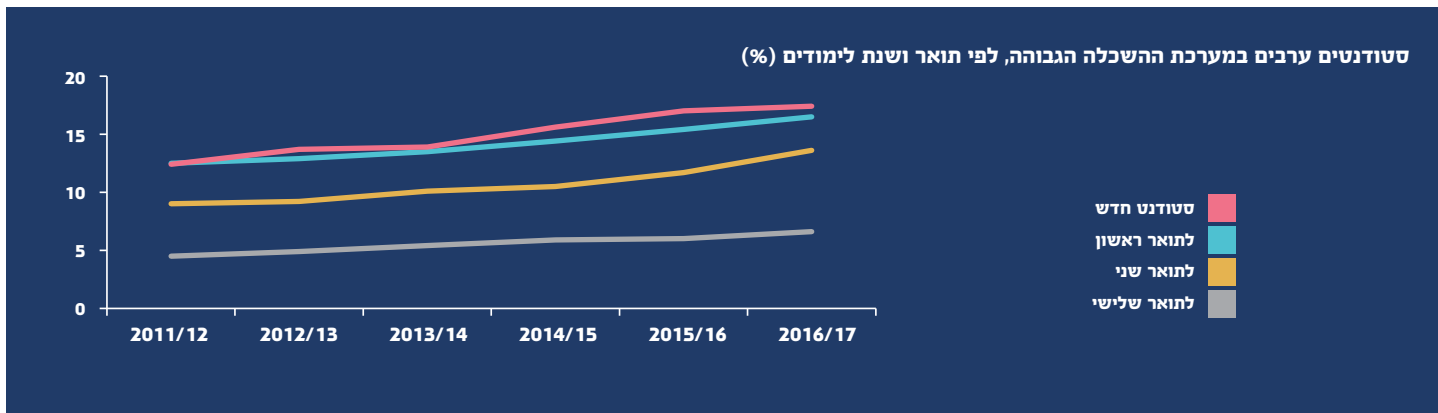
השכלה וחינוך

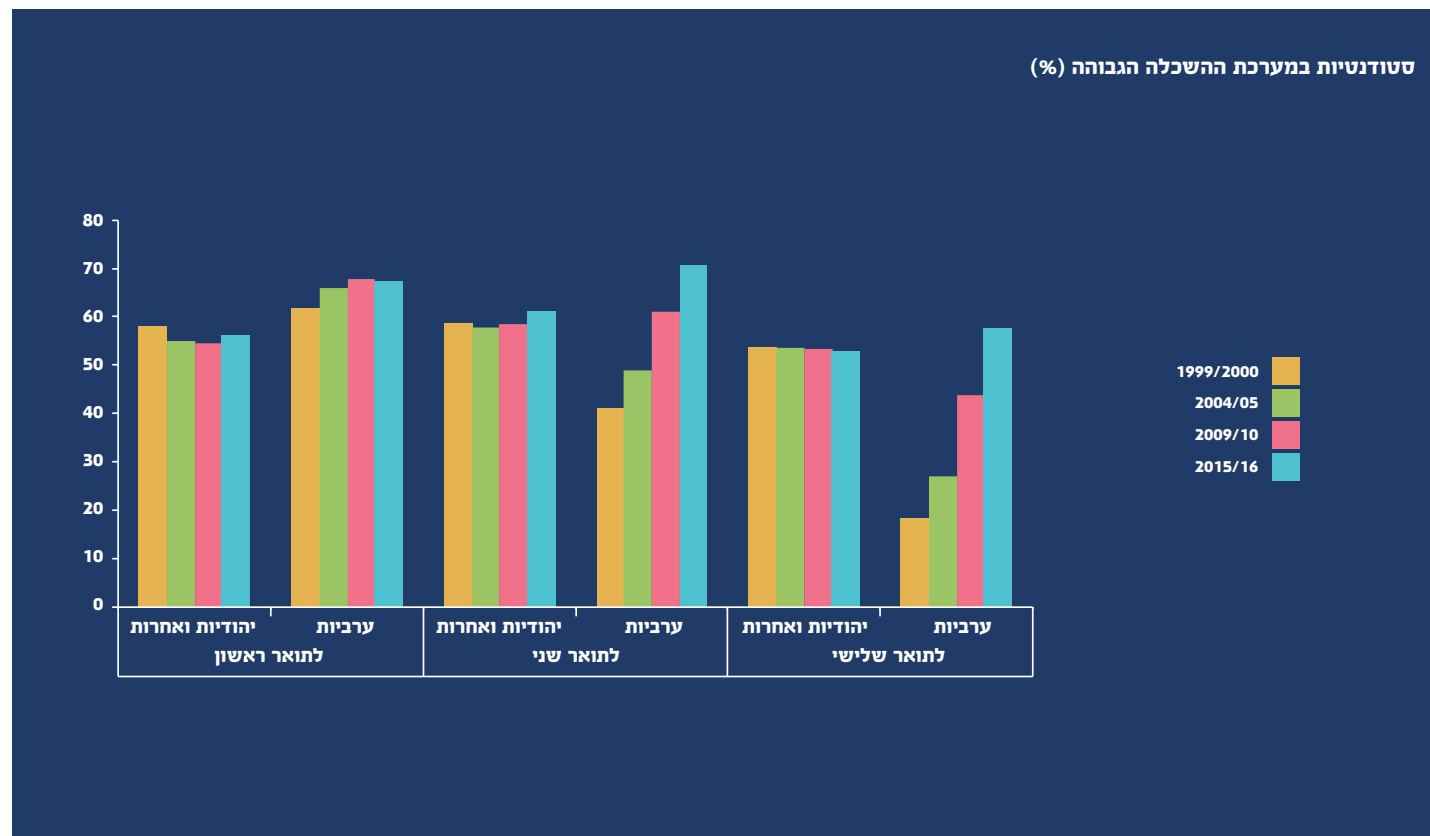
רמת ההשכלה של האוכלוסייה הערבית נמצאת במגמת שינוי ועלייה. בשנות ה-60 כמחצית מהערבים בישראל היו חסרי השכלה יסודית (1-8 שנות לימוד); בשנות ה-70 חל שינוי וכרבע מהם היו חסרי השכלה; בשנות ה-90 רק עשירית היו חסרי השכלה. גם בשיעור בעלי ההשכלה התיכונית (9-12 שנות לימוד) חלה עלייה של ממש: בשנות ה-60 עמד שיעורם על 7% בלבד, בשנות ה-70 הוא עלה לחמישית מהאוכלוסייה, ובשנות ה-2000 מחציתם כבר היו בעלי השכלה תיכונית. ואולם למרות העלייה בשיעור בעלי ההשכלה, רמת ההשכלה בחברה הערבית עדיין נמוכה יחסית משאר האוכלוסייה במדינה.

הפערים בין ערבים ליהודים גדולים בעיקר בקרב קבוצת בעלי תעודה מקצועית וקבוצת בעלי השכלה אקדמית.

חלקם היחסי של הערבים גדול יותר בקרב הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון מזה שבקרב הלומדים לתארים השני או השלישי.

כמחצית מהסטודנטים שלמדו במוסדות האקדמיים בשנת הלימודים תשע"ו (2015/16) היו נשים, והן היו רוב בכל התארים. בשנים 2000-2016 גדל שיעור הסטודנטיות והגיע ליותר משני שלישים, בעיקר בתארים המתקדמים.

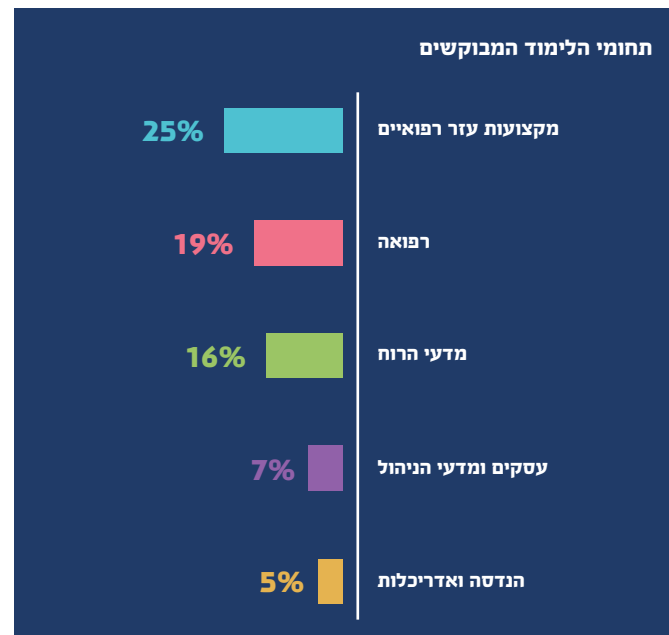

יעדי הממשלה במערכות החינוך וההשכלה הגבוהה

- 1 | העלאת מספר התלמידים בעלי תעודת בגרות איכותית (כלומר תעודה שיכולה להכניס תלמיד למערכת ההשכלה הגבוהה) - מ-23% היום ל-41% בשנת 2025.
- 2 | השוואת תקצוב השעות לתלמידים ערבים ולתלמידים יהודים.
- 3 | יצירת מנגנון שוויוני, אפילו מפצה, לחלוקת תקציב החינוך הבלתי-פורמלי כך שתלמידים מרשיות חלשות יתקצבו ביתר תקצוב לעומת תלמידים מרשיות עשירות. כמו כן, תקציב החינוך הבלתי-פורמלי, העומד כיום על כחצי מיליארד ש"ח, יוקצה כך שחלקם של התלמידים הערבים לא יפחת משיעורם בקרב סך כל התלמידים בישראל.
- 4 | הגדלת מספר הסטודנטים הערבים כך שבשנת 2021 יעלה שיעור מקבלי התארים בקרבם ל-17% בתואר ראשון, 12% בתואר שני ו-7% בתואר שלישי.
- 5 | חיזוק מנגנוני הכנת הסטודנטים הערבים לשוק העבודה באמצעות הרחבת מרכזי הקריירה והנגשת הקורסים להכוון תעסוקתי במסודות האקדמיים במיוחד לאוכלוסייה זו.

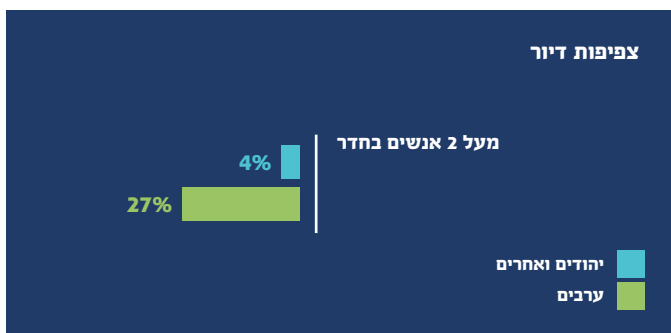
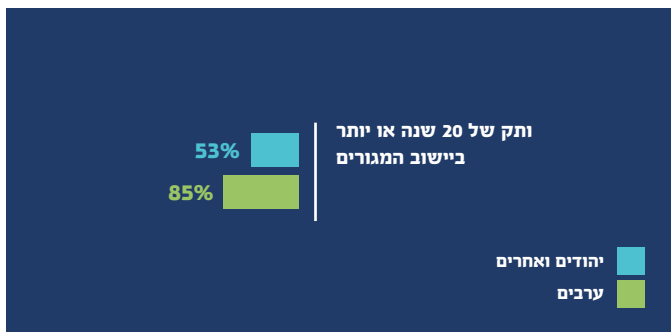
בשנת הלימודים תשע"ו (2015/16) חלה עלייה בקרב בוגרי תואר ראשון ושני הערבים לעומת שנת הלימודים תשע"ה (2014/15). בקרב בוגרי תואר שלישי הייתה ירידה - מ-4.4% ל-4.1%.

בשנת הלימודים תשע"ו (2015/16) היו 11% מבוגרי תואר ראשון ו-9.3% מבוגרי תואר שני ערבים. תחומי הלימוד בתואר הראשון שבהם שיעור הערבים היה גבוה במיוחד היו מקצועות עזר רפואיים, רפואה ומדעי הרוח (בכללם חינוך והכשרה להוראה). שיעור הערבים היה נמוך מאוד בתחומי ההנדסה והאדריכלות וכן בעסקים ובניהול.

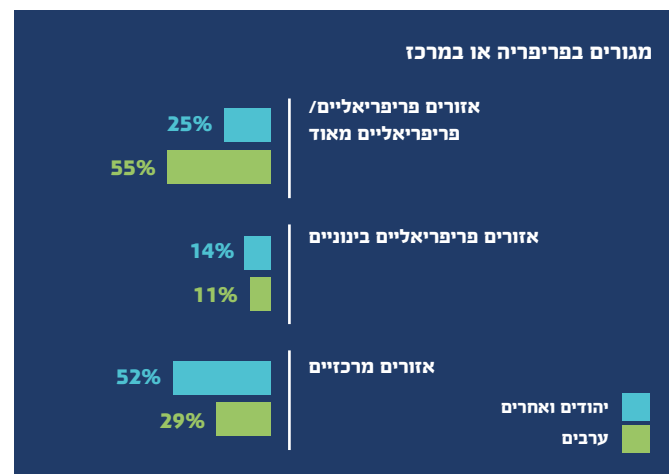

דיוור

ועוד: ערבים נוהגים להעתיק את מגוריהם לאזורים אחרים פחות משעושים זאת היהודים, צפיפות הדיוור בקרבם גבוהה יותר, ושביעות הרצון שלהם מסביבת המגורים שלהם ומאפייניה נמוכה יותר.

בישראל יש 1,479 יישובים, מתוכם 135 יישובים לא-יהודיים.³ למרות הגידול הטבעי באוכלוסייה הערבית לא הוקמו מאז קום המדינה יישובים ערביים חדשים מלבד היישובים הבדואיים בנגב. האוכלוסייה הערבית סובלת ממחסור ביחידות דיוור ומצפיפות דיוור, ורוב היישובים הערביים נמצאים בתחתית האשכול החברתי-כלכלי.⁴ כמחצית מהאוכלוסייה הערבית מתגוררת במחוז צפון והשאר בריכוזים קטנים יותר במחוזות האחרים. בין 2000 ל-2016 גדל מספר התושבים הערבים במחוז הדרום פי שניים - מ-116 אלף ל-251 אלף. בתפרוסת הגיאוגרפית יש הבדלים בין בני שלוש הדתות: כמעט כל הדרוזים מתגוררים במחוז צפון; מידת הריכוז של הנוצרים במחוזות אלה קטנה יותר, וחלקם הקטן מתגוררים גם במחוזות ירושלים, מרכז ותל אביב; מידת הפיזור של המוסלמים היא הגדולה ביותר, והם מתגוררים בכל המחוזות בשיעורים גבוהים. כמחצית מהאוכלוסייה הערבית בישראל מתגוררת באזורים פרופריאליים מאוד או פרופריאליים.⁵

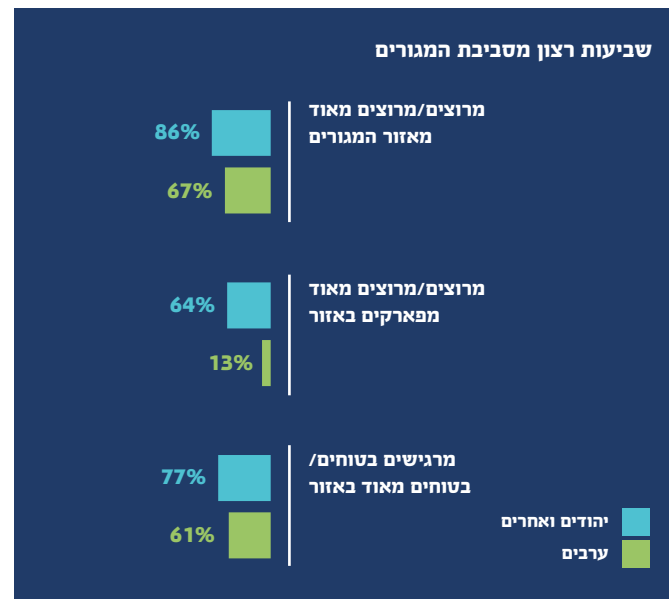
³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2015.

⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "אפיון רשויות מקומיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה", 2013.

⁵ על פי מדד הפריפריאליות של הלמ"ס, הודעה לעיתונות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "מדד פריפריאליות של רשויות מקומיות 2004 - פיתוח חדש", 2008.

יעדים לפי החלטות ממשלה⁶

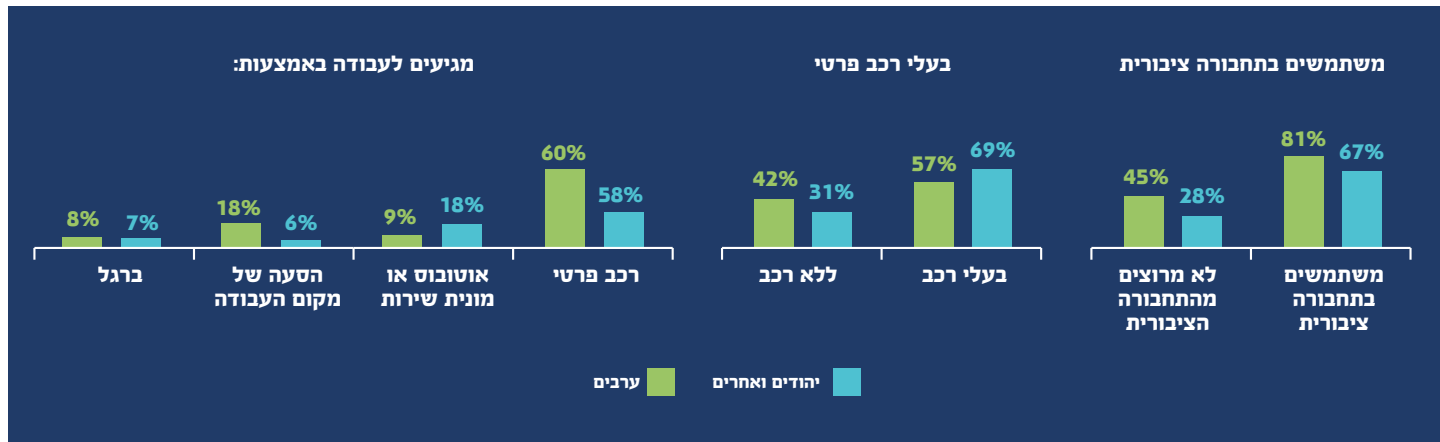
- 1 | א. סבסוד בגובה 55% מעלות הפיתוח ביישובים ערביים שיתחייבו לבנות בנייה רוויה, בצפיפות של 6-9 יחידות דיוור לדונם.
 ב. סבסוד בגובה 65% מעלות הפיתוח ביישובים ערביים שיתחייבו לבנות בנייה רוויה, בצפיפות של מעל 9 יחידות דיוור לדונם ובגובה של 6 קומות ומעלה.
- 2 | עד שנת 2022: השלמת התכנון המתארי העדכני על ידי מינהל התכנון בכלל היישובים הערביים שאוכלוסייתם מונה יותר מ-5,000 תושבים.
- 3 | עד שנת 2022: הקצאה למוסדות הציבור ביישובים הערביים בסכום שלא יפחת מ-750 מיליון ש"ח.
- 4 | האצת התכנון:
 א. קידום תכנון מתארי בסטנדרט תכנון גבוה, בכלל זה שטחי פיתוח ושטחי ציבור שיתאימו לצרכים העתידיים של אוכלוסייה בתהליך עיור ומודרניזציה.
 ב. בחינת מנגנון תכנוני שמאפשר עדכון מהיר של תוכניות מתאר.
 ג. קידום מסלול ירוק בוועדות התכנון.
 ד. תגבור כוח האדם בוועדות, בעיקר באמצעות הכנסת אנשי מקצוע ערבים.

⁶ היעדים לפי החלטות הממשלה בחוברת זו לקוחים מתוך:
 • החלטת ממשלה 922 בנושא פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים בשנים 2016-2020 (מיום 30.12.2015).
 • החלטת ממשלה 2292 בנושא התוכנית הלאומית להגדלת כוח אדם מיומן לתעשיית ההיי-טק (מיום 15.1.2017).
 • החלטת ממשלה 1994 בנושא הצבת יעדי תעסוקה לשנים 2010-2020 (מיום 15.7.2010).
 • החלטת ממשלה 1560 בנושא יעדים בתחום החינוך בקרב אוכלוסיית המיעוטים (מיום 19.6.2016).

תחבורה

האוכלוסייה הערבית בישראל חיה ברובה בפריפריה (בנגב ובגליל) וסובלת מגישה לקויה לתחבורה ציבורית. שיפור התחבורה הציבורית ויצירת תשתיות תחבורה ברמה גבוהה יסייעו להנגשת מרכזי תעסוקה ופנאי ומוסדות השכלה ויפרצו את חסמי הנגישות למרכזים אלו. כאשר מדובר בתחבורה ציבורית ביישובים הערביים, הבעיה הגדולה ביותר היא הזמינות הנמוכה שלה, ובפרט מגוון היעדים הלא-מספיק של קווי האוטובוסים ותדירותם הנמוכה. על פי נתוני הסקר החברתי 2016, הערבים משתמשים בתחבורה ציבורית יותר מהיהודים אך מרוצים ממנה פחות.

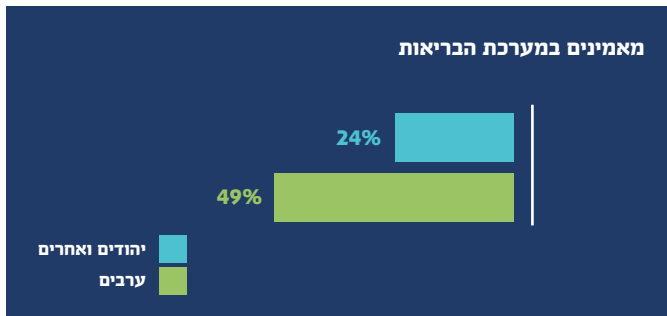
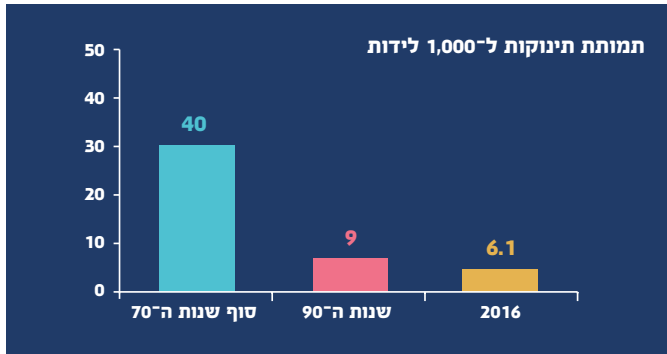
יעדים

2 | עד שנת 2022: השוואה מלאה של רמת שירותי התחבורה הציבורית ביישובים דומים בכל הארץ - יהודיים וערביים - בשלושת המדדים החשובים ביותר: תדירות השירות, רמת הכיסוי ומספר היעדים.

1 | תקצוב 40% מכלל תוספות השירות בתחבורה הציבורית או הקצאת 100 מיליון ש"ח בשנה (הגבוה מהשניים) לטובת תחבורה ציבורית ביישובים ערביים, עד להשוואת רמת הכיסוי התחבורתי אצלם לרמת הכיסוי ביישובים יהודיים.

בריאות

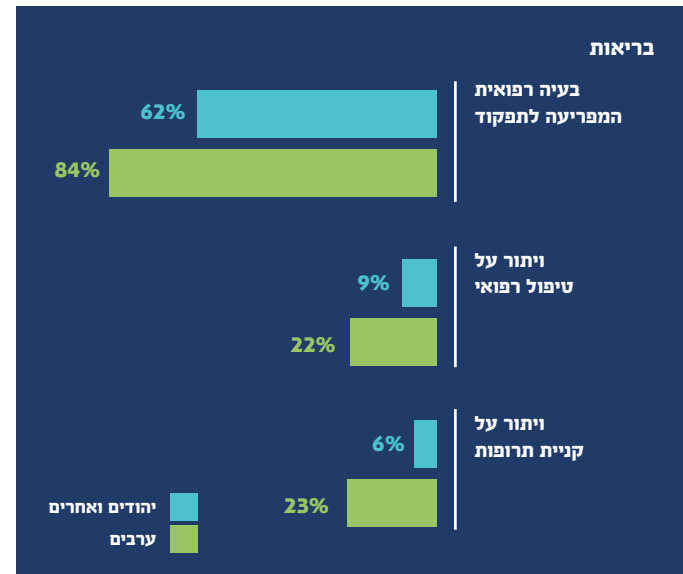
מנתוני הסקר החברתי עולה כי למרות ששיעורים זהים בשתי האוכלוסיות סובלים מבעיה בריאותית כלשהי (30%), באוכלוסייה הערבית הבעיה הבריאותית מפריעה למהלך התקין של החיים יותר משהיא מפריעה באוכלוסייה היהודית. נתון מדאיג נוסף קשור בויתור על טיפול רפואי (אפילו תרופות) בגלל מצב כלכלי. גם כאן המצב בציבור הערבי פחות טוב. ואולם למרות כל זה מפתיע לגלות שהאמון של הציבור הערבי במערכת הבריאות הישראלית גבוה יחסית.

בריאות האוכלוסייה ורמתה היא הסמן של איכות חיים ומעמד חברתי-כלכלי. מדובר במודעות בריאותית, באיכות התעסוקה, בתזונה ובנגישות של שירותי הרפואה.

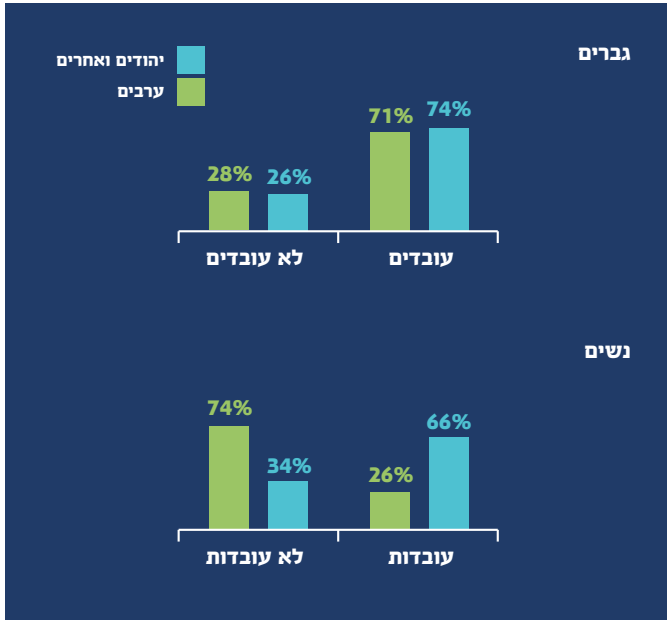
לפי נתוני הלמ"ס, שיעור תמותת התינוקות ירד בקרב כלל האוכלוסייה ובכלל זה באוכלוסייה הערבית. מסוף שנות ה-70 ועד לסוף שנות ה-90 ירד שיעור תמותת התינוקות ל-1,000 לידות מ-40 ל-9.9. בשנת 2016 הוא היה 6.1 בקרב הערבים ו-2.3 בקרב היהודים.

תוחלת החיים של ערבים נמוכה מתוחלת החיים של יהודים (גברים: ערבים - 76.9; יהודים - 80.9; נשים: ערבית - 81.1; יהודית - 84.5).⁷

⁷ שלמה סבירסקי ואתי וקונור-אטיאס, תמונת מצב חברתית 2016, מרכז אדוה, 2017.

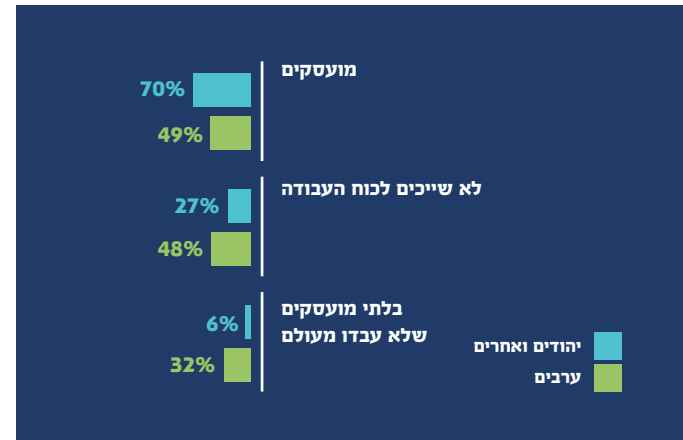
תעסוקה

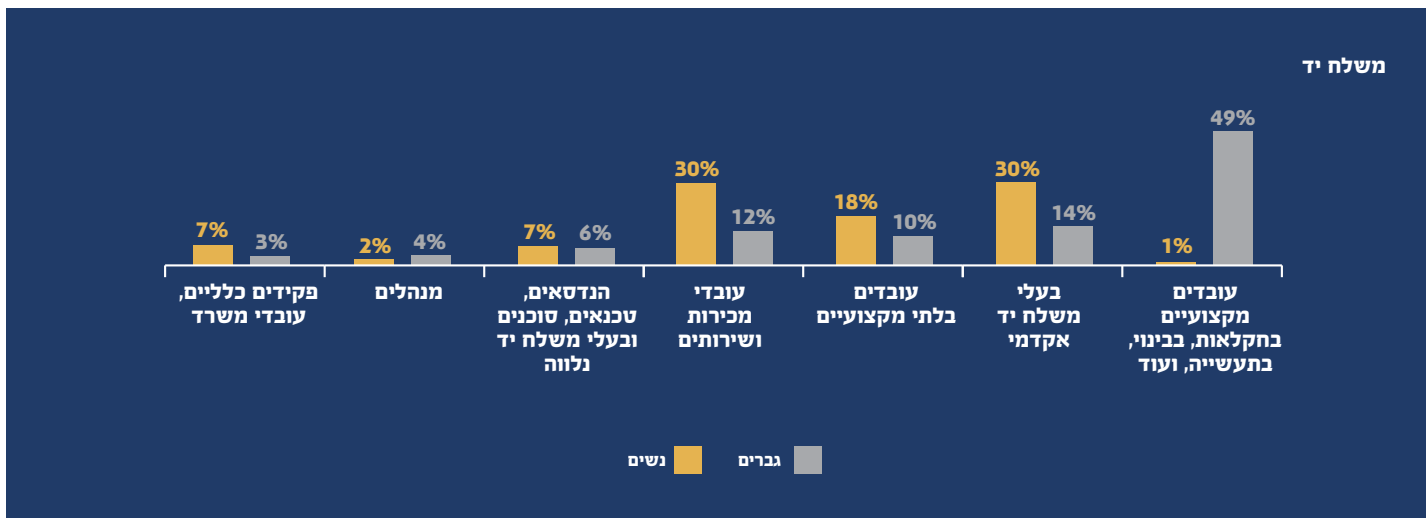
הגברים והנשים הערבים מתמודדים עם בעיות שונות בעולם התעסוקה. אצל הגברים הבעיה העיקרית היא הענף הכלכלי. רבים מהם עובדים בעבודות צווארון כחול, שאינן מחייבות מיומנויות גבוהות ומתגמלות בשכר נמוך. אצל הנשים הבעיה העיקרית היא תת-תעסוקה, שסיבתה העיקרית היא שנשים רבות עסוקות בטיפול בבני המשפחה ובמשק הבית (35%). חשוב לומר כי הנשים הערביות שנמצאות בשוק העבודה מועסקות בדרך כלל במקצועות איכותיים יותר מעמיתיהן הגברים הערבים.⁸

התעסוקה היא אחד התחומים החשובים והמשפיעים ביותר על התפתחותה של כל אוכלוסייה, משום שתעסוקה הולמת משפרת את המצב הכלכלי האישי והמשפחתי ומקדמת מבחינה מקצועית, יוצרת מצע למציאת משמעות לחיים ומאפשרת הענקת השכלה לדור הבא.

הציבור הערבי בישראל מועסק פחות מהציבור היהודי. בשנת 2016 היה שיעור המובטלים בקרב הערבים והיהודים נמוך וזהה (3%). אלא שהפער המשמעותי מורגש בתוך קבוצת מי שאינם נמנים עם כוח העבודה, כלומר אנשים שאינם מעוניינים לעבוד או מעוניינים לעבוד אבל לא חיפשו עבודה בחודש שקדם לתקופת הסקר, למשל עובדי משק בית, אנשים שאינם מסוגלים לעבוד ואנשים שחיים מקצבה או מפנסיה. לפי הסקר החברתי 2016, שליש מהערבים בישראל לא עבדו וכמעט מחציתם נמצאים היום מחוץ לשוק העבודה.

⁸ ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, שוק העבודה של ערביי ישראל: סקירת מאפיינים וחלופות למדיניות, אוניברסיטת תל אביב (החוג למדיניות ציבורית) ובנק ישראל, יוני 2013. תעסוקה איכותית היא תעסוקה שהשכר שמקבלים בה ראוי, היא קבועה לאורך זמן, והתנאים בה מאפשרים יציבות כלכלית.

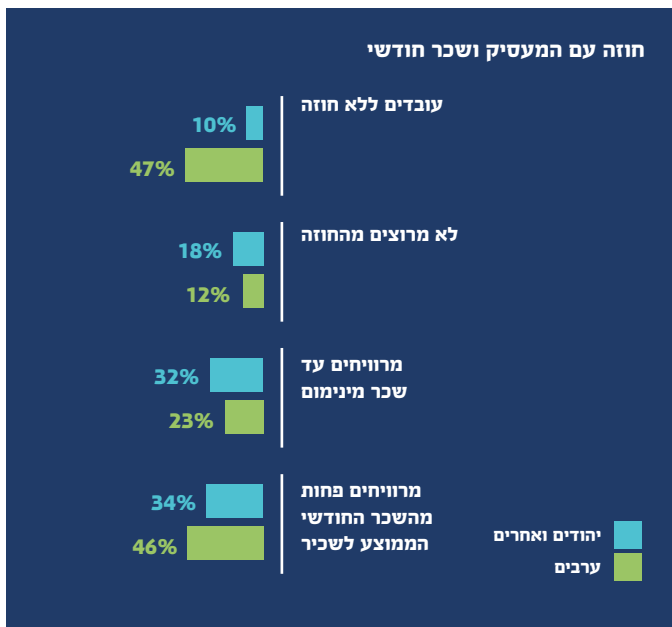

מעניין כי למרות כל זה, ערך העבודה בעיני העובדים הערבים גבוה מזה שבעיני העובדים היהודים: 83% מהעובדים הערבים (לעומת 75% מהעובדים היהודים) מעידים על עצמם שגם אילו יכלו להרשות לעצמם כלכלית שלא לעבוד בכלל, בכל זאת היו עובדים.

הסיבות להבדלים בין העובדים הערבים לעובדים היהודים רבות. העיקריות שבהן: רמת חינוך ירודה בבתי הספר הערביים, פריפריאליות של היישובים הערביים, השקעה נמוכה יותר של משאבים ממשלתיים בכל מה שקשור לאוכלוסייה הערבית במדינה ופערים תרבותיים.⁹

⁹ ישיב וקסיר, 2017 (שם). התרבות הערבית המסורתית היא תרבות קולקטיבית. היא מבוססת על השתלבותו של הפרט בקבוצה ומאופיינת בתלות הדדית, בקונפורמיות ובנאמנות לסמכות. בכך היא שונה מאוד מהתרבות המערבית.

תנאי עבודה

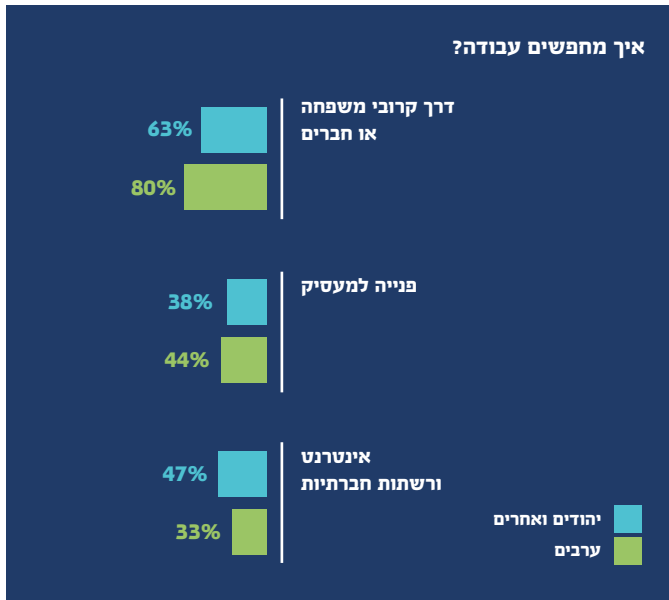
הסקר החברתי של הלמ"ס מצביע על בעיות בתנאי העבודה ובשמירה על זכויותיהם של העובדים הערבים. מחצית מהערבים עובדים בלי שנחתם חוזה בכתב בינם ובין המעסיק, והם לא תמיד מודעים לחשיבות של תלוש השכר בהגנה על זכויותיהם כעובדים בטווח הארוך.¹⁰ מצב זה רווח גם בקרב צעירים וגם בקרב מבוגרים. אצל העובדים הערבים המועסקים עם חוזה ניכר כי תנאי העבודה, לרבות השכר, נמוכים מאשר אלו של העובדים היהודים, כמו גם שביעות הרצון. מרבית העובדים הערבים מרוויחים פחות מהשכר החודשי הממוצע לשכיר (פחות מ-10,000 ש"ח ברוטו לחודש).¹¹

¹⁰ סאמי מיעארי ונסרין חדאד חאג' יחיא, חוסר מעש בקרב צעירים ערבים בישראל, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, פברואר 2017.
¹¹ לפי המוסד לביטוח לאומי, השכר הממוצע בישראל הוא 9,828 ש"ח ברוטו (נכון למאי 2017). כלומר, הכנסה נמוכה מ-10,000 ש"ח היא הכנסה פחותה מן השכר הממוצע.

חיפוש עבודה

אפשר כי בשל אופי העבודה של כמחצית מהעובדים הערבים (בבינוי, בתעשייה ועוד כיוצא באלה עבודות פיזיות), חיפוש העבודה בענפים אלה נעשה בעיקר מפה לאוזן, דרך קרובים וידידים, ופחות בדרכים אחרות כמו חיפוש במודעות "דרושים" בעיתונים או באינטרנט. ייתכן גם שהואיל ולא כולם שולטים היטב בשפה העברית או בעלי גישה חופשית למחשב ולאינטרנט, חלק מהדרכים למציאת עבודה חסומות בפניהם.

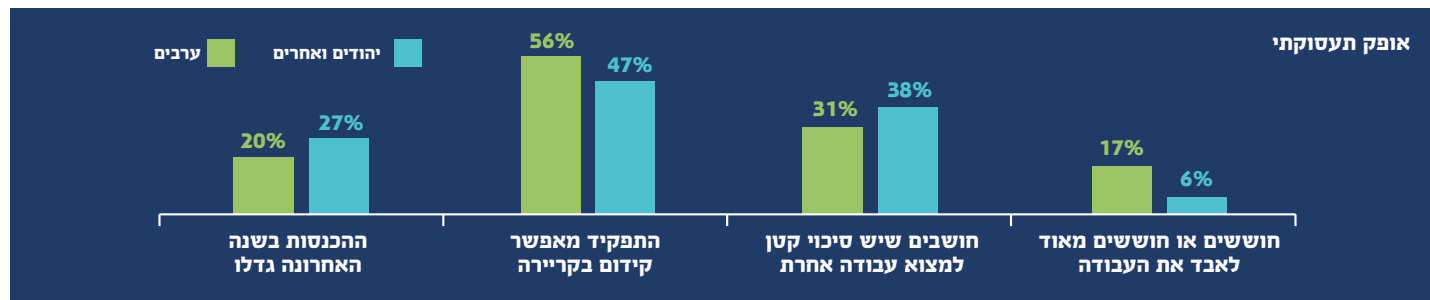
בדומה לשאר האוכלוסייה, רוב הערבים העובדים (68%) אינם מחפשים עבודה חדשה משום שהם אינם מעוניינים להחליף את מקום העבודה שלהם. בקרב העובדים הערבים שהיו רוצים להחליף את מקום עבודתם הסיבות לכך מגוונות, אבל מתברר כי הרצון בעבודה שיש בה יותר עניין והגשמה עצמית אינו שיקול אצלם והם מעוניינים בעיקר בעבודה שתיטיב את מצבם הכלכלי.

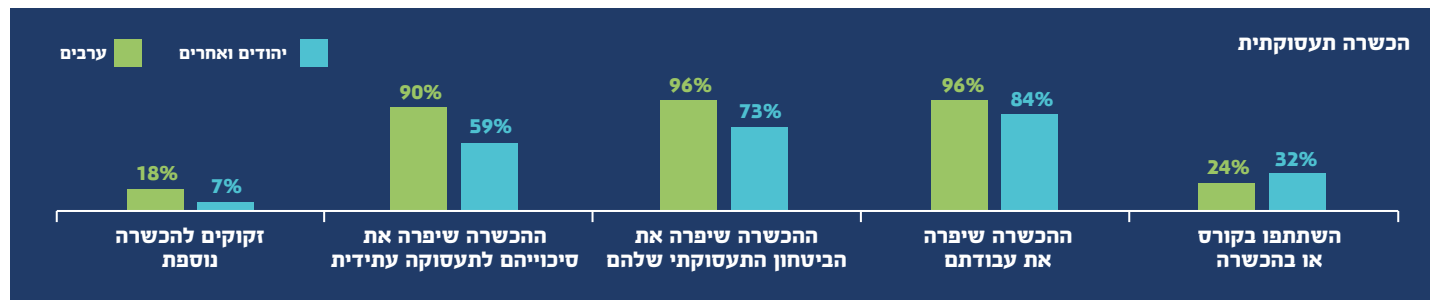
אופק תעסוקתי

הענף הכלכלי שאדם מועסק בו משפיע במישור על אפשרויות הקידום שלו. הערבים בישראל משתלבים בדרך כלל בענפי עבודת כפיים ושירותים. במקצועות צווארון לבן – המחייבים ידע (על פי רוב אקדמי), מיומנות והכשרה מקצועית ואשר כושר ההשתכרות בהם גבוה והאופק התעסוקתי רחב – יש ייצוג זעום של עובדים ערבים.¹²

מניתוח הסקר החברתי עולה כי העובד הערבי חושש יותר מהעובד היהודי לאבד את מקום עבודתו והוא בעל סיכוי נמוך יותר למצוא עבודה אחרת. עם זאת, בציבור הערבי רווחת יותר התפיסה שהתפקיד מאפשר קידום בקריירה. בפועל, בבחינת השינויים בהכנסות, נמצא כי פחות ערבים מיהודים דיווחו ב-2016 על גידול בהכנסתם.

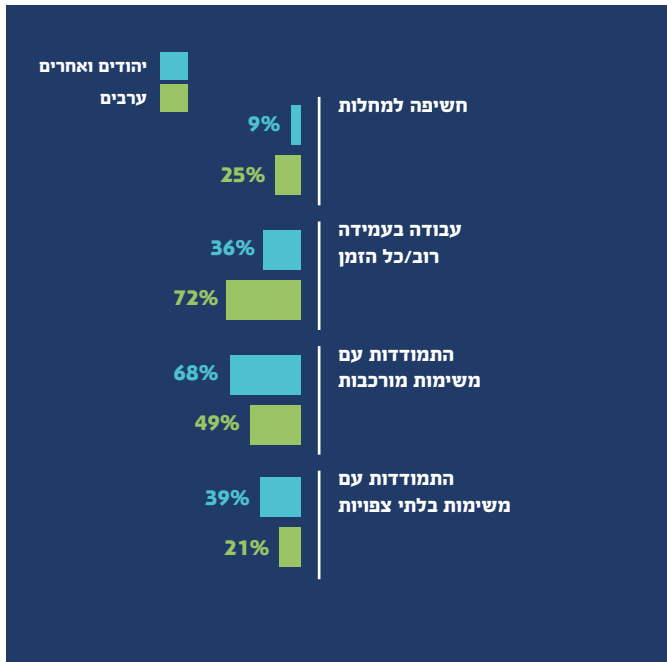
למרות היעדר ההשכלה וחרף התעסוקה בעבודות בשכר נמוך, מעטים מקרב העובדים הערבים משתתפים בקורסים של הכשרה מקצועית. ובכל זאת נמצא שהעובדים הערבים שכן השתתפו בהכשרות כאלו מעדיים על קידום רב בעקבותיהן. ממצא זה תואם את הממצא שעובדים רבים באוכלוסייה הערבית מרגישים היום, יותר מבעבר, כי הם זקוקים להכשרה נוספת כדי להתמודד היטב עם המשימות המוטלות עליהם במקום העבודה.

¹² אסף מלחי וגלי ליס-גינסבורג, ייצוג וגיוון תעסוקתי במגזר העסקי בישראל: העסקת עובדים מהאוכלוסייה הערבית והחרדית במגזר העסקי, משרד הכלכלה, מחקר וכלכלה, אפריל 2017.

תנאי עבודה

בניתוח תנאי העבודה הפיזיים של העובדים הערבים נמצא כי בכל הפרמטרים שנבדקו (20 פרמטרים) העובד הערבי מועסק בתנאים סביבתיים ירודים לעומת העובד היהודי. אבל מבחינת התנאים הארגוניים, התנאים דומים בשתי הקבוצות, ולכן אפשר לומר כי לרוב העובדים הערבים יש שליטה על קצב העבודה שלהם, שיטות העבודה וסדר המשימות. העובדים הערבים שוהים פחות מהעובדים היהודים בסביבת עבודה מאתגרת אינטלקטואלית, בין השאר בגלל סוג המקצועות שהם מועסקים בהם, הדורשים התמודדות פחותה עם פתרון בעיות ומשימות לא צפויות.

אפליה וביטחון אישי בעבודה

חוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988, אוסר על מעסיק להפלות עובד או מועמד לעבודה מחמת מאפיינים המפורטים בחוק ובהם: גזע, דת, לאום, ארץ מוצא ומקום מגורים.

בסקר החברתי ניכרים הבדלים בין האוכלוסייה הערבית ליהודית במה שקשור לאפליה תעסוקתית. למרות שמרבית העובדים הערבים לא חוו אפליה במקום העבודה, נמצאו הבדלים באפליה על בסיס לאום או דת בין ערבים ליהודים.

בממדי הביטחון האישי מתברר כי הרוב בשני הציבורים (95%) לא נחשפו במקום העבודה שלהם מעולם להטרדות פיזיות או מיניות או לכל סוג של אלימות (השפלה, איומים, בריונות או הטרדה) שהופנה כלפיהם. עם זאת, בקרב העובדים הערבים חוו בשנה החולפת (2016) 9% אלימות פיזית בעבודה, לעומת 1% בקרב היהודים.

יעדים ממשלתיים

- 1 | עד שנת 2020: העלאת שיעורי התעסוקה בקרב גברים ערבים בגילים 25-64 ל-78%.
- 2 | עד שנת 2020: העלאת שיעורי התעסוקה בקרב נשים ערביות בגילים 25-64 ל-41%.
- 3 | עד שנת 2020: השוואת שיעורי התעסוקה של צעירים ערבים בגילים 25-30 לשיעורי התעסוקה של צעירים יהודים.
- 4 | הקצאת 42.5% לכל הפחות מכלל תקציב סבסוד הפיתוח במינהל אזורי תעשייה לטובת סבסוד פיתוח באזורי תעשייה שמניבים הכנסות לרשויות הערביות, בעיקר באזורי תעשייה גדולים, למשך עשר שנים. לאחר מכן תחושב הקצאת התקציב לפי שיעור הערבים באוכלוסייה הכללית.
- 5 | עידוד הכשרות אקדמיות וחץ-אקדמיות רלוונטיות לתעשייה בכלל ולתעשיית ההיי-טק בפרט. המטרה: להגדיל את מספר העובדים הערבים בתעסוקה איכותית.
- 6 | עידוד בחירה מושכלת של מקצוע הלימודים במערכת ההשכלה הגבוהה או במסלולי ההכשרה המקצועית כדי לקבוע את כיוון הקריירה העתידית.

סיכום הפעילות הממשלתית ומבט לעתיד

עד כה נעשו במסגרת תוכנית זו הפעולות האלה:

1 | דיוור ותשתיות

בשנת 2015 הוקם צוות ("120 ימים") לבניית תוכנית פעולה בתחום התכנון והדיוור בחברה הערבית. מסקנות הצוות עוגנו בהחלטה 922 ודרשו שורת פעולות ממשרד הבינוי והשיכון, מינהל התכנון, רשות מקרקעי ישראל, משרד המשפטים ומרכז מיפוי ישראל. כבר בשנתה הראשונה של התוכנית ניכר כי נעשתה עשייה משמעותית בתחום:

- א. אושרה הקמת מוסדות ציבור (אחדים על ידי משרד הבינוי והשיכון ואחדים באמצעות כספים שהעניק משרד הבינוי והשיכון לרשויות עצמן).
- ב. נחתמו הסכמים אסטרטגיים עם רשויות מקומיות ליצירת מעטפת כוללת לפיתוח מגורים בתחומן.
- ג. יישובים תוקצבו דרך הקרן לשמירה על השטחים הפתוחים.
- ד. אושרו תקציבים להקמת ועדות תכנון מקומיות.
- ה. תוקצבו תוכניות מפורטות על קרקע מדינה וקרקע פרטית.
- ו. הוקצה תקציב לשיווק יחידות דיוור.
- ז. נקבעו שינויים מבניים כדי לקדם את פיתוח היישובים באמצעות תוכניות למגורים בוועדה למתחמים מועדפים לדיוור.

בתחום התחבורה הציבורית וצמצום תאונות הדרכים:

- א. שופרו תשתיות התחבורה ביישובים הערביים וסביבתם: הוספו 44 קווי אוטובוס חדשים, תוגברה התדירות של 95 קווים קיימים, והוארך המסלול של 58 קווים בתוך היישובים הערביים.
- ב. גובשה ויצאה לפועל תוכנית הוועדה לשדרוג עורקי תנועה ראשיים והטבעות החיצוניות ביישובים הערביים.
- ג. שודרגו כבישים חוצי יישוב.
- ד. גובשה תוכנית להכשרת נהגות תחבורה ציבורית ערביות.
- ה. הושקה פעילות הסברה בנושא בטיחות בדרכים.

בסוף 2015 התקבלה החלטת ממשלה 922, שתכליתה שיפור המצב החברתי והכלכלי של החברה הערבית בישראל. מדובר בהחלטה חסרת תקדים שיש בכוחה לגרום לשינוי מהותי ברמת החיים של המיעוט הערבי. ההחלטה גובשה בהנחיית השרה גילה גמליאל על ידי הרשות לפיתוח כלכלי במשרד לשוויון חברתי ואגף התקציבים במשרד האוצר ובשיתוף עם נציגות מוועד ראשי הרשויות הערביות.

שלושה עקרונות מרכזיים עמדו ביסוד החלטה 922:

- א | מתן מענה בתחומים שיש בהם פערים בין האוכלוסייה הערבית לאוכלוסייה הכללית;
- ב | הקצאה תקציבית הוגנת באמצעות שינוי מנגנוני ההקצאה בתוך משרדי הממשלה;
- ג | חיזוק הרשויות המקומיות הערביות.

עלות התוכנית כ-15 מיליארד ש"ח, והיא מחייבת מעורבות של כ-15 משרדי הממשלה. ניהולה נמסר לוועדת היגוי בין-משרדית, בראשות מנכ"ל המשרד לשוויון חברתי ובהשתתפות יו"ר ועד ראשי הרשויות הערביות.

תוכנית הפעולה של החלטה 922 מפורטת מאוד כדי לאפשר שינוי אמיתי, עמוק ומקיף במצבו של המיעוט הערבי בישראל והיא מחולקת לשלבים שאמורים לצאת לפועל בשנים 2016-2020. בשנים 2016 ו-2017 הוקצו כ-4.6 מיליארד ש"ח ליישומה; למעלה ממיליארד ש"ח מתוכם כבר הועברו לרשויות המקומיות.

סיכום הפעילות הממשלתית ומבט לעתיד

2 | חיזוק והעצמת הרשויות המקומיות הערביות

הרשויות המקומיות הערביות שותפות לתהליך הפיתוח. היות ששיתוף הפעולה איתן הוא המפתח להצלחת החלטת 922, העצמתן חשובה ביותר.

במסגרת החלטה 922 נקט משרד הפנים את הפעולות האלה:

- א. העניק מענקי איזון חד־פעמיים.
- ב. הקצה מענקי פיתוח בהיקף חסר תקדים לטובת קידום פרויקטים כלכליים שיניבו הכנסות ליישובים.
- ג. קידם תוכנית ל־16 רשויות מצטיינות.
- ד. הקצה פרויקטורים לרשויות הערביות כדי לסייע בגיבוש תוכנית אסטרטגית לפיתוח כלכלי וארגוני.
- ה. שילב צעירים בתוכנית צוערים לשלטון המקומי.
- ו. העניק תקציב להיערכות למקרי חירום.
- ז. טיפל בסוגיית רישוי העסקים (הקלת ההליכים תמנע ממעסיקים לפעול ללא רישוי).

לאור החלטת ממשלה 1298, שנועדה לחזק את העיר טיבה, נעשו כמה מהלכים בעיר:

- א. נסללו כבישים חדשים.
- ב. שודרג והורחב מט"ש דרום השרון (המתקן לטיהור שפכים).
- ג. נעשו עבודות פיתוח במערכות המים והביוב בעיר.
- ד. הוקמו מרכז הכוון תעסוקתי ומרכז מעו"ף לטיפול ביזמים ובבעלי עסקים.
- ה. קודמו תכנון אלפי יחידות דיור חדשות ופרויקטים לאיכות הסיבה.

3 | פיתוח חברתי של האוכלוסייה הערבית

מטרת תוכנית 922 היא לשפר את מצבה של האוכלוסייה הערבית גם בטווח הקצר וגם בטווח הארוך. לאור זאת הושקו וקודמו תוכניות ייעודיות לחיזוק אזרחי ישראל הערבים, הן בתחום התעסוקתי והן בתחום החינוך וההשכלה הגבוהה.

בתחום התעסוקתי: בהמשך להחלטת ממשלה 4193 הופעלו תוכניות רבות ביישובים הערביים, בשיתוף עם משרד העבודה והרווחה, שמטרתן לעודד את השתלבות הנשים בכוח העבודה, באמצעות: השלמת השכלה, חינוך טכנולוגי, לימודי שפה כבסיס לתעסוקה, התוכנית "אשת חיל", קידום בנייה וסבסוד מעונות יום. בנוסף הוקמו 21 מרכזי הכוון תעסוקתי לשילוב האוכלוסייה הערבית בשוק העבודה, ובוצעו במסגרתם 23 אלף השמות. דגש מיוחד ניתן לתחום התעשייה עתירת הידע בעזרת תוכנית מיוחדת להשמות (של עמותת "צופן") וסבסוד שכר (על ידי מרכז ההשקעות במשרד הכלכלה).

בתחום החינוך: משרד החינוך פועל לשיפור איכות ההוראה, ההישגים הלימודיים, הרחבת התקצוב הדיפרנציאלי ופיתוח החינוך הבלתי־פורמלי בקרב האוכלוסייה הערבית.

בתחום ההשכלה הגבוהה: הרשות לפיתוח כלכלי שותפה בתוכנית של מל"ג ושל ות"ת להנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסייה הערבית במסגרת תוכנית החומש בסכום של למעלה מ־900 מיליון ש"ח. ניתן מענה מקיף מותאם לחברה הערבית - החל בידע, ייעוץ והכוונה וכלה בסיוע בהשתלבות בשוק העבודה (בעזרת הארגון "קו משווה") בתארים מתקדמים ובסגל ההוראה. במסגרת התוכנית הסטודנטים מקבלים הכנה, תמיכה וסיוע אקדמי, חברתי וכלכלי, בין השאר בעזרת מלגת "אירתקא" לאוכלוסייה הערבית (של הרשות לפיתוח כלכלי, בשיתוף עם מל"ג, ות"ת ומשרד החינוך), מלגות הצטיינות לסטודנטים בתארים מתקדמים ומלגות הוואקף המוסלמי.

◀ סיכום הפעילות הממשלתית ומבט לעתיד

- ג. פעולות רבות נוספות נעשו לפיתוח התיירות ביישובים הערביים כמפתח לפיתוח הכלכלי שלהם. ב־2016 הושקעו מאמצים רבים בארגון פסטיבלים בגליל כדי להגביר את החשיפה התיירותית של היישובים שם. בדרום פותחו יוזמות תיירותיות בדואיות (פסטיבלים, הרצאות, קולינריה, אירוח ולינה). הפרויקט הגדול בנגב הוא פרויקט ואדי עתיר - הקמת חווה מדברית בדואית אקולוגית בנגב.
- ד. עוד פעילות לקידום המגזר העסקי באוכלוסייה הערבית היא פתיחת נתיבי תקשורת בין אנשי העסקים ערבים. לשם כך הוקם ב־2016 פורום אנשי עסקים בדואים מובילים בנגב למינוף עסקיהם, ונערך כנס לנשים ערביות פורצות דרך (פאנלים בנושאי יזמות ועסקים, היי־טק ותקשורת).

הרשות לפיתוח כלכלי תומכת גם בפרויקטים חברתיים, בשיתוף עם המגזר השלישי (למשל, "כוכבי המדבר"). דוגמאות לפרויקטים: קידום צעירים בדואים שיש להם פוטנציאל מנהיגותי, שילוב מורים ערבים מצטיינים במערכת החינוך (עם עמותת מרחבים), הקמת תנועת נוער טכנולוגית (עם עמותת תפ"ח), מיזם "קולקטיב אימפקט" לשילוב עובדים ערבים בחברות המובילות במשק הישראלי, קידום מתמחים (עם עמותת אלומה), שילוב אנשים עם מוגבלות בהשכלה הגבוהה (עם עמותת מסירה).

ארגונים נוספים פועלים ברשויות המקומיות כדי לסייע בקידום מדיניות זו. למשל: אינג'אז, סיכוי (בדגש על משרדי ממשלה), קרן אברהם (בתחום החיים המשותפים), מוסאווא (בנושא מדיניות ממשלתית).

תרבות וספורט: בימים אלו נעשית בחינה מערכתית של תקציבי התמיכה במוסדות תרבות הפועלים באוכלוסייה הערבית.

4 | חיזוק המגזר העסקי והגברת הפעילות הכלכלית ביישובים הערביים

נעשים מאמצים לעידוד הפיתוח העסקי באוכלוסייה הערבית.

א. בתחום היצוא פועלות שתי תוכניות: מסלול כסף חכם (בשיתוף משרד הכלכלה) ותוכנית תבל לעידוד יצוא (בשיתוף מכון היצוא הישראלי). במשרד הכלכלה הושק מסלול מענקים לפיתוח טכנולוגי לחברות שאחד היזמים שלהן מגיע מהחברה הערבית ומחזיק לפחות ב־33% מהמניות. כמו כן מופעלות שתי קרנות להנגשת אשראי לעסקים: קרן מיקרופייננס (לנשים ערביות) וקרן ההלוואות לעסקים קטנים ובינוניים בערבאת המדינה.

ב. אחד היעדים של הרשות לפיתוח כלכלי הוא לקדם את תעשיית ההיי־טק בחברה הערבית. לשם כך נעשו מהלכים לעידוד חברות היי־טק לפתוח סניפים בנצרת (לדוגמה: אמדוקס, ברודקום, גליל סופטוואר, מיקרוסופט), והוקמו מרכזי עסקים ואקסלטורים לעידוד יזמות בתחום.

עם הפנים לעתיד

הקמת תשתיות כלכליות והנגשת מקומות תעסוקה

מומלץ:

- 1 | לתמרץ מעסיקים לקבל עובדים ערבים לעבודות איכותיות;
- 2 | לאמץ מודלים של מרחבי עבודה משותפים;
- 3 | לעמוד ביעד ההשקעה בפארקים תעסוקתיים ביישובים ערביים;
- 4 | להגביר את האכיפה נגד אפליה לאומית בתעסוקה.

רפורמה בתכנון ובקרקעות

מומלץ:

- 1 | לשלב אנשי מקצוע ערבים בתהליכי קבלת ההחלטות בוועדות התכנון והבנייה בכל הרמות;
- 2 | להתאים את הרפורמות בהליכי הבנייה ליכולות של הרשויות הערביות;
- 3 | להרחיב מאוד את שטחי השיפוט של הרשויות הערביות ולכלול בשטחיהן אזורי תעשייה ובנייה רוויה;
- 4 | לגבש תוכנית אסטרטגית לפיתוח כלכלי של החברה הערבית. על התוכנית לכלול מנועי צמיחה ומנופים כלכליים שיהיו מבוססים על היתרונות היחסיים של החברה הערבית ולהביא בחשבון את הייחודיות של האזורים הגיאוגרפיים שבהם חיים רוב הערבים בישראל. התוכנית תשים לה למטרה לשלב את האוכלוסייה הערבית הישראלית בכלכלה הלאומית החדשנית והמודרנית של המדינה.

הכשרות בשוק העבודה

מומלץ:

- 1 | להרחיב ולמקצע את מרכזי הכוון;
- 2 | להקים תוכניות השמה גם לעובדים שנמצאים בשוק העבודה במקצועות צווארון כחול ושירותים;
- 3 | לבנות תוכנית אסטרטגית לעשור הקרוב לשילוב המיעוט הערבי, בדגש על נשים בשוק העבודה העתידי.

מסמך זה מלמד שמצב המיעוט הערבי אינו עולה בקנה אחד עם האינטרס המדינתי לרווחה ולשגשוג של כלל האזרחים.

חרף השיפור במספר הלומדים במוסדות ההשכלה התיכוניים ובמוסדות להשכלה גבוהה מתברר כי יש עדיין פערים גדולים מאוד בין אזרחי ישראל הערבים והיהודים. פערים אלו באים לידי ביטוי בהיקפי העוני, במצב הבריאות ובמשבר הדירור בחברה הערבית. קשיים נוספים, כמו נגישות תחבורה, מגורים בפריפריה ואפליה בשוק העבודה, מציבים גם הם אתגר לפני כל מי שחפץ בקידומה של החברה הערבית בישראל.

כדי להתגבר על הקשיים הרבים, ובהמשך ישיר ליעדים שקבעה הממשלה ואשר פורטו במסמך זה, להלן, בתמצית, המסקנות וההמלצות:

התאמת מערכת החינוך הערבית לשוק העבודה העתידי

מומלץ:

- 1 | להעלות את תקצוב מוסדות החינוך ביישובים הערביים;
- 2 | להשביח את רמת המורים;
- 3 | לעדכן את תוכניות הלימודים;
- 4 | לשפר את הוראת שפת האם ולתגבר את לימודי העברית והאנגלית;
- 5 | לתגבר את לימוד המקצועות הטכנולוגיים והמדעיים;
- 6 | להקטין את מספר התלמידים בכיתות;
- 7 | לפתח את המיומנויות להשתלבות במערכת ההשכלה הגבוהה ובשוק העבודה.

שיפור הנגישות למערכת ההשכלה הגבוהה

מומלץ:

- 1 | לכוון את הסטודנטים הערבים למקצועות טכנולוגיים שיש בהם פוטנציאל לפירוק גבוה;
- 2 | להקים תוכניות ליווי לעידוד תעסוקה איכותית שיש בה הכנסה גבוהה ולהעניק מלגות לסטודנטים מצטיינים.

ידע ושירותים רפואיים

מומלץ:

להשקיע בשיפור השירותים הרפואיים ובצמצום הפערים הקיימים בתחום. במסגרת זו יש לתת מענה לבעיות הייחודיות של החברה הערבית (למשל, סכרת והשמנה), להנגיש את שירותי הבריאות וההסברה וללמד נושאי בריאות מגיל צעיר.

שיפור התחבורה הציבורית

מומלץ:

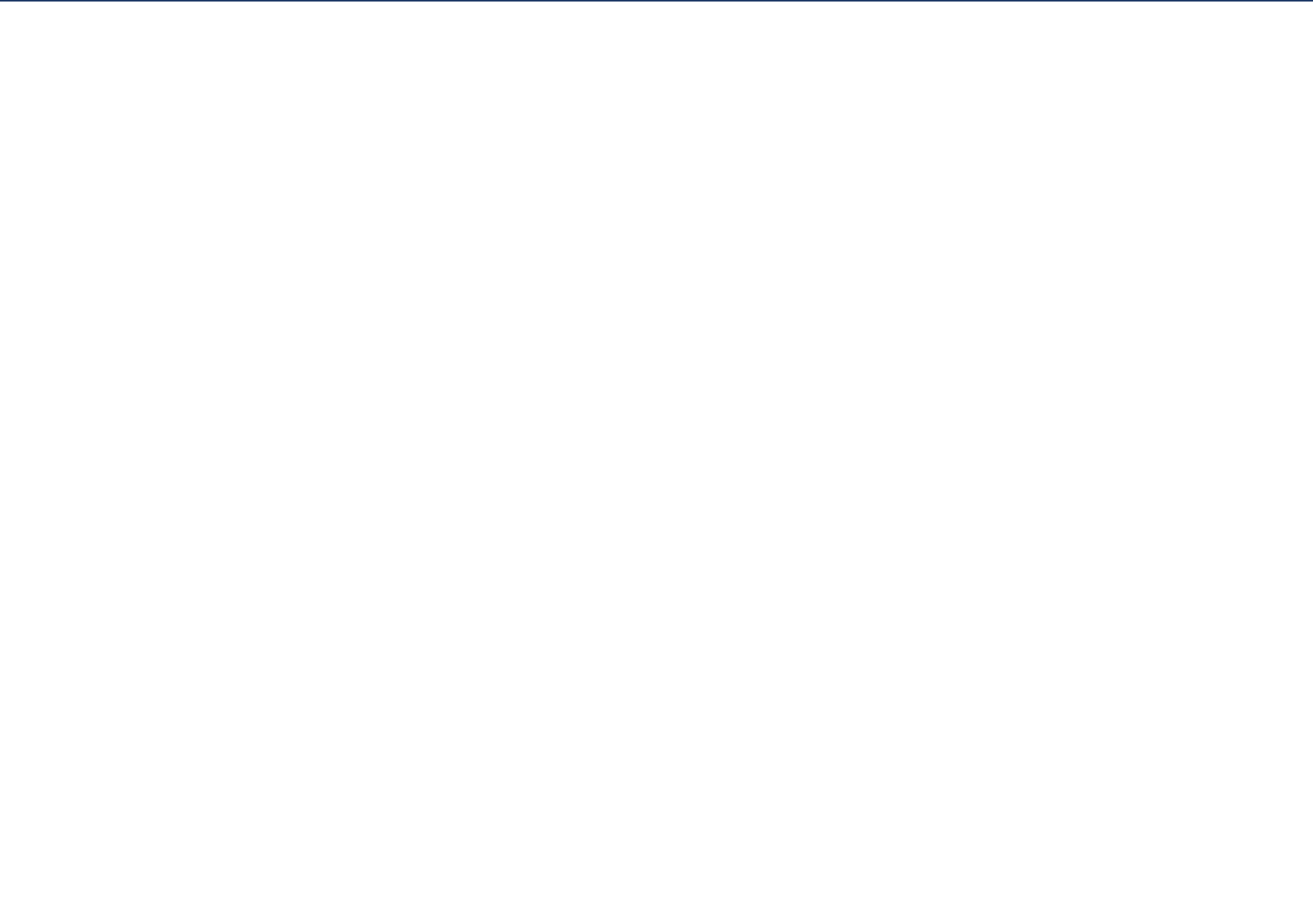
להנגיש ולהרחיב את התחבורה הציבורית והתשתיות המיועדות להגעה לעבודה מחוץ ליישובים ולמוקדי הלימודים עד לסגירת הפערים בתחום.

תוכנית אסטרטגית לפיתוח כלכלי של החברה הערבית

מומלץ:

לגבש תוכנית אסטרטגית במתכונת עשר-שנתית לפיתוח כלכלי של החברה הערבית, ובכללה: מנועי צמיחה ומונפים כלכליים שמבוססים על היתרונות היחסיים של המשולש, הגליל, היישובים הבדואיים והערבים המעורבות. על התוכנית לכלול איתור הזדמנויות ומנועי צמיחה אזוריים שימקסמו את הפוטנציאל הכלכלי של כל אזור ואזור.

ולבסוף, המשך ההשקעה בחברה הערבית וצמצום הפערים בינה ובין החברה היהודית יביאו לעלייה של ממש בגביית המיסים ולהגדלת התוצר המקומי הגולמי. נוסף על כך, כ-2 מיליון אזרחי ישראל הערבים ירגישו סוף סוף שווי זכויות. נקיטת כל הצעדים שאנו ממליצים עליהם כאן תשתלם מן הבחינה הכלכלית, תביא עמה צדק חברתי אמיתי ותצמיד את כולנו לקראת חברה הוגנת ומלוכדת יותר.

המסמך נכתב בשיתוף פעולה של התוכנית ליחסי יהודים-ערבים במכון הישראלי לדמוקרטיה והרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים במשרד לשוויון חברתי.

נסרין חדאד האג' יחיא היא ראשת התוכנית ליחסי יהודים-ערבים במכון הישראלי לדמוקרטיה. בעלת תואר שני בחינוך ובגיאוגרפיה חברתית ודוקטורנטית בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב.

רועי אסף הוא ראש האגף לפיתוח חברתי ברשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים. בעל תואר שני במדע המדינה ויחסים בינלאומיים מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

המשרד לשוויון חברתי
הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים

**המכון הישראלי
לדמוקרטיה**

www.idi.org.il | | |